

MAKEDONIJA: PREŽIVLJAVANJE BALKANSKIH RATOVA OD 1991. DO 2002. GODINE I NJIHOVIH POSLJEDICA

Pregledni rad

DOI:10.7251/DEFSR1401002F

UDK 323.1: 355.426(497.17)"1991/2002"

Laurence Armand French, Ph.D.s¹

Western New Mexico University

University of New Hampshire

dr sc. Goran Kovačević

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Univerzitet u Sarajevu

Bosna i Hercegovina

Sažetak:

Balkanski ratovi od 1991. do 2002. godine bili su najsmrtonosniji konflikti u Evropi od Drugog svjetskog rata kojima je dominiralo etničko čišćenje i čiji je rezultat bilo preko 100.000 mrtvih, većinom civila koji nisu učestvovali u borbama, uz preko million raseljenih iz svojih domova. Većinske strane u ratu od 1991. do 1996. godine bili su etnički Hrvati (rimokatolici), Bošnjaci (muslimani) i etnički Srbi (pravoslavci), dok su u ratu na Kosovu u periodu 1999–2002. bili uključeni Srbi i etnički Albanci (muslimani). Dok su Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija i Kosovo dominirali kao međunarodno prepoznate tačke Trećih balkanskih ratova, Makedonija je igrala značajnu ulogu u raspadu bivše Jugoslavije, osobito relevantnu u pogledu tretmana Roma, grupe koja je dugo vremena bila dio balkanske kulture, a koja je izrazito stradala tokom balkanskih ratova. Ipak, snage koje su skovale rješenja za ove konflikte, Sjedinjene Američke Države, Evropska unija i Ujedinjeni narodi, u osnovi su ignorisale i Makedoniju i Rome. Prema tome, iako je Makedonija bila pošteđena konflikata tokom početnih sukoba u periodu 1991–1996, osim što je odigrala važnu ulogu u zbrinjavanju raseljenih i izbjeglica, isti su je sustigli u kasnijem dijelu Trećih balkanskih ratova, i to kada se Kosovo odvajalo od Srbije.

Ključne riječi²: *Makedonija, Romi, etničke manjine, Balkanski ratovi, izbjeglice, mirovne operacije*

¹ Korespondent: Emeritus Professor of Psychology Western New Mexico University; Affiliate Professor, Justiceworks University of New Hampshire. E-mail: frogwnmu@yahoo.com

² dr sc. Goran Kovačević, docent Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu (gkovacevic@fkn.unsa.ba)

MAKEDONIJA: PREŽIVLJAVANJE BALKANSKIH RATOVA OD 1991. DO 2002. GODINE I NJIHOVIH POSLJEDICA

Raspad Jugoslavije tokom balkanskih ratova od 1991. do 2001. godine

Ovaj proces započeo je na 14. Kongresu Komunističke partije Jugoslavije, koji su delegati iz Slovenije i Hrvatske u znak protesta napustili, započinjući događaje koji su vodili do ultranacionalizma između tri najveće etničke grupe: Hrvata, Srba i Bošnjaka. Romi i Jevreji bili su izgubljeni u ovoj borbi, iako su takođe dijelili dugu istoriju u regiji. „Treći balkanski rat“ počeo je 25. juna 1991. godine u Sloveniji. Nakon što su komunisti izgubili na izborima, započeo je secesijski proces, što je rezultiralo *desetodnevnom ratom*. Hrvatska, njihov južni susjed, je takođe proglasila nezavisnost od Jugoslavije. Neriješena utakmica između Jugoslovenske narodne armije (JNA) i slovenačke policije i teritorijalne odbrane rezultirala je sa nekoliko desetina mrtvih, ali bez većih bitaka. Primirje je uspostavljeno 9. jula 1991. godine, a jugoslovenski predsjednik Milošević povukao je snage JNA iz Slovenije 26. oktobra 1991. godine. Ovi incidenti podstakli su ultranacionalizam koji je raspirio plamen nakon kojeg je uslijedio Treći balkanski rat (Beloff, 1997; Gow & Carmichael, 1999; Ramet, 2006; Ripley, 2001).

Glavna bitka koja je vodila do potpunog rata bila je povezana sa nastojanjem Hrvatske za samostalnost. Hrvatski lider, Franjo Tuđman, 22. decembra 1990. godine, pridobio je hrvatski parlament za usvajanje novog Ustava koji je eliminisao zaštitne odredbe iz Ustava Jugoslavije iz 1965. i 1974. godine, a koje su osiguravale jednak tretman za srpske enklave koje su obitavale unutar Hrvatske. Ovaj potez dao je superioran status hrvatskim katolicima, dok je diskriminirao autohtonu srpsku manjinu, kao i manjinske Jevreje i Rome. Takođe, ovaj potez naveo je Srbe u Krajini da zahtijevaju svoju nezavisnost unutar nezavisne Hrvatske. Srbi su živjeli generacijama u regiji Krajine, dovedeni od strane Austro-Ugarske monarhije sredinom 16. vijeka, sa ciljem da služe kao štit protiv Otomanskog carstva. Oni su u ovom regionu činili oko 12 procenata stanovništva Hrvatske u vrijeme proglašenja njene nezavisnosti 1991. godine. Nadolazeći hrvatski građanski rat suprotstavio je Tuđmanove ultranacionaliste *Srpskoj autonomnoj oblasti* (SAO) *Krajine*, koja je proglasila sebe *Republikom Srpskom Krajinom* (RSK). Kada je ovaj element balkanskog rata završio 1995. godine, desetine hiljada autohtonih Srba iz Hrvatske bili su prisiljeni na izgnanstvo, većinom u Srbiju, dok su oni koji su ostali bili predmetom torture i ubijanja. Na isti način, Republika Srpska Krajina pokušala je očistiti svoju teritoriju (trećinu Hrvatske) od hrvatskih katolika, što je takođe rezultiralo masovnim raseljavanjem ljudi, ubijanjem civila i uništavanjem kulturnih artefakata. Ova akcija rezultirala je formiranjem Zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR) u balkanskom ratu i uspostavljanjem zaštićenih zona Ujedinjenih naroda (UNPAs). 1991. godine *Makedonija* je takođe proglasila nezavisnost uz mali otpor svog roditelja – Federativne Republike Jugoslavije – uglavnom zbog toga što je bila shvatana kao saveznik pravoslavnih Srba, kao i njihov susjed Crna Gora.

Drugo veliko ratište u Trećem balkanskom ratu erupiralo je kada je Bosna i Hercegovina (BiH) proglasila svoju nezavisnost u aprilu 1992. godine. Ovaj konflikt uključivao je sve tri etničke grupe u ekstremno nasilje inicirano od svih strana – većinom usmjereno protiv civila. U početku, sukob je uključivao bosanske Srbe i Bošnjake, gdje

su autohtoni Srbi strahovali od Bosne pod vladavinom islamskih Slavena i situacije u kojoj bi ponovo bili označeni kao građani drugog reda. 1993. godine konflikt je uključivao i bosanske Hrvate katolike, podržane od strane Hrvatske, koji su se borili protiv muslimana Bošnjaka. Neki od najtežih sukoba na ovoj sceni odigrali su se u Hercegovini. Ranije, u martu 1991. godine, ultranacionalistički lider Srbije (Slobodan Milošević, takođe i lider ostatka Federativne Republike Jugoslavije) i Hrvatske (Franjo Tuđman) u tajnosti su dogovorili podjelu Bosne i Hercegovine između svojih država. Ovaj dogovor poznat je kao Sporazum iz Karađorđeva, koji je u osnovi promovirao Veliku Hrvatsku i Veliku Srbiju kao sljednike ostatka Jugoslavije. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda, predviđajući narastajući konflikt u regiji, donijelo je Rezoluciju 713, kojom je nametnut embargo na uvoz oružja u cijeloj bivšoj Jugoslaviji (Sibler & Little, 1995).

Tuđmanova ultranacionalistička partija, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), pokušala je učiniti istu stvar u Bosni i Hercegovini (BiH) koju su Srbi iz Hrvatske pokušali u Krajini – preuzeti dio Bosne i Hercegovine i nazvati ga *Hrvatska Republika Herceg-Bosna*. Ovaj potez dogodio se 18. novembra 1991. godine, kada su lideri ogranka HDZ-a u Bosni i Hercegovini proglasili svoju nezavisnost. U sličnom maniru, bosanski Srbi su 24. oktobra 1991. godine napustili tro-etničku koaliciju koja je vladala Bosnom i Hercegovinom od 1990. godine, uspostavivši svoju Skupštinu Srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Skupština je 9. januara 1992. godine ustanovila Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu, koja je kasnije preimenovana u Republika Srpska (RS) u avgustu 1992. godine. Pozornica je sada bila spremna za ratište u Bosni i Hercegovini, za konflikt koji je zahvatio cijelu zemlju do kasnog decembra 1995. godine, kada je potpisan Dejtonski sporazum (Dejtonski mirovni sporazum, 1995).

Postojala je mogućnost za mir uz Cutileiro-Carrington plan (Lisabonski sporazum), skovan od strane Evropske ekonomske zajednice (EEZ) 18. marta 1992. godine. Ovaj sporazum predlagao je raspodjelu etničke moći na svim administrativnim nivoima, ali u zajednicama definiranim u skladu sa etničkom većinom – muslimanima Bošnjacima, katolicima Hrvatima, pravoslavcima Srbima. Ali, očigledno pod pritiskom Sjedinjenih Američkih Država, lider bosanskih Muslimana (Bošnjaka), Alija Izetbegović, povukao je svoj potpis i podršku sporazumu deset dana kasnije, postavljajući scenu za strašne nadolazeće sukobe. Američki Kongres je također pokušao oboriti embargo na oružje UN-a naporima na koje je predsjednik Bill Clinton stavljao veto. Embargo, iako često kršen kroz porodne planinske granice, ostavio je Jugoslavensku narodnu armiju (JNA) sa gomilom teškog naoružanja, uključujući artiljeriju i tenkove. Lider JNA, general Ratko Mladić, priključio se strani bosanskih Srba i Vojsci Republike Srpske (VRS).

Ove snage (VRS) su bile odgovorne za opsadu Sarajeva koja je trajala 44 mjeseca, gdje su čak i Zaštitne snage UN-a imale ograničene rezultate, izuzimajući održavanje aerodroma otvorenim za dostavu osnovnih namirnica stanovništvu pod opsadom. Drugi neuspjeh UNPROFOR-a bila je zaštita Srebrenice, gdje je procijenjeno da je oko 8.000 bosanskih muslimana, muškaraca i dječaka, masakrirano u periodu od 12. do 22. jula 1995. godine, od strane vojske kojom je rukovodio Ratko Mladić. Interesantno, snage koje su branile Sarajevo tokom opsade, Armija Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH), ne samo da su brojčano nadmašivale snage RS-a koje su okruživale grad, već su bile sačinjene od članova svih etničkih grupa nastanjenih u Sarajevu (Glenny, 1993).

Hrvatsko-bošnjački rat od 19. juna 1992. godine do 23. februara 1994. godine zahvatio je 30 procenata zemlje u zaseban rat. Svrha ovog rata bila je hrvatska dominaci-

ja u centralnim i istočnim regijama BiH, istorijski poznatim kao Hercegovina. Ponovo je sukob uključivao etničko čišćenje i zvjerstva nad vojnicima i civilima. Mostar, dugo smatran *de facto* glavnim gradom Hercegovine, bio je devet mjeseci pod opsadom od strane hrvatskih snaga, a razaranje grada i njegovih kulturnih i religijskih znamenitosti uključivalo je i čuveni Stari most. Ovog puta, i Bošnjaci i Srbi su postali mete hrvatske agresije. Općeprihvaćeno je da su Sjedinjene Američke Države favorizirale i katoličke Hrvate i Bošnjake muslimane spram pravoslavnih Srba. U skladu s tim, SAD započele su napore da ove dvije grupe pomire svoje razlike i formiraju koaliciju koja bi se ujedinila protiv srpskih snaga. Obje sukobljene strane potpisale su mirovni sporazum, iniciran od strane SAD-a (Vašingtonski sporazum), u martu 1994. godine, što je vodilo uspostavljanju bošnjačko-hrvatske Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), sa stanovništvom podijeljenim u deset kantona (sedam dominantno bošnjačkih i tri dominantno hrvatska).

U isto vrijeme, Sjedinjene Američke Države su tajno koristile privatne vojno-sigurnosne snage, MPRI (Military Professional Resources, Inc.), za naoružavanje i obučavanje Hrvatske vojske u njenoj borbi protiv srpskih snaga, kao i za krijumčarenje oružja za ARBiH. Ovi koraci omogućili su Hrvatima da prekrše primirje sa srpskim snagama u ljeto 1995. godine, u dvije akcije *Operacija bljesak* i *Operacija oluja*, potisnuvši Srbe iz gotovo cijele Hrvatske. Ove akcije praćene su *Operacijom maestral*, združenim hrvatsko-bošnjačkim naporima u potiskivanju bosanskih Srba u BiH. Navedene operacije, uz nadolazeće NATO bombardovanje, dovele su združene snage Hrvatske i FBiH pred samu Banja Luku, *de facto* glavni grad Republike Srpske. Potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma 14. decembra 1995. godine uspješno je okončalo sukobe i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, i to na način da FBiH sadrži 51 procenat teritorije države, a RS 49 procenata, uz Sarajevo podijeljeno na dva dijela, od čega Istočno Sarajevo pripada Republici Srpskoj (Ripley, 2001).

Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) bila je svedena na samo dvije, od izvorno šest republika, sada sadržavajući samo Srbiju i Crnu Goru. Povrh toga, za vrijeme Tita, i Kosovo i Vojvodina, regije Srbije, postale su polu-autonomne pokrajine. U skladu sa Ustavom Jugoslavije iz 1974. godine, obje pokrajine imale su svoje mjesto u saveznom predsjedništvu, uz svoje pokrajinske skupštine, policijske snage i nacionalne banke. Titova smrt 4. maja 1980. godine, uz rastuću ekonomsku krizu, koja je bila više izražena u južnim republikama, vodila je do porasta nemira koji su rezultirali masovnim protestima u martu 1981. godine. Jedan od zahtjeva u to vrijeme bio je proširenje statusa **Kosova** na nivo republike – sedme republike unutar Jugoslavije.

Zahtjev za republički status naišao je na jako protivljenje, ne samo od strane Srbije, već i od dvije republike koje su graničile sa Kosovom – Crnom Gorom i **Makedonijom**. Postojala je bojazan da bi se etnički Albanci pokušali povezati sa Albanijom, u cilju stvaranja *Velike Albanije*. Ova situacija podsjećala je na Drugi svjetski rat i Titov pokušaj proširenja Jugoslavije na račun Italije i Albanije; preuzimanje kontrole nad Trstom na sjeveru i **Sjeverne Albanije (Pokrajine Kosovo)**, odvajajući je od Albanije. U to vrijeme većina stanovništva na Kosovu bili su Albanci, uz prilično brojnu, porijeklom, albansku manjinu nastanjenu u susjednim regijama Crne Gore i **Makedonije**.

Dakle, nezadovoljstvo između muslimanskih Albanaca i pravoslavnih Srba podsticalo je povratak na Drugi svjetski rat. Etnička podjela intenzivirana je usljed Titove smrti i pogoršanjem regionalne ekonomije tokom osamdesetih i devedesetih godi-

na. Za vrijeme ekonomske krize, Kosovo je bilo najsiromašnija pokrajina. Čak i tada, Ibrahim Rugova, lider Demokratske lige Kosova, uspijevao je spriječiti nasilje svojom politikom mirnog otpora. Međutim, kada je Milošević 1988. godine ukinuo status pokrajine i Kosovu i Vojvodini došlo je do ozbiljnog nezadovoljstva, naročito na Kosovu. Rugova je 1991. godine pozivao na nezavisnu Republiku Kosovo, posijavši sjeme za stvaranje gerilskih snaga za pružanje velikog otpora – *Oslobodilačku vojsku Kosova (OVK)*. OVK je ubrzo zasjenila pokret mirnog otpora začet od strane Ibrahima Rugove, i uz Dejtonski sporazum iz 1995. godine, OVK je uvidjela priliku da se aktivno angažira u Saveznoj Republici Jugoslaviji, bez distrakcije bošnjačko-hrvatskih sukoba. OVK je inicirala ovaj segment „Trećeg balkanskog rata“ napadajući policijske stanice i vladine urede 1996. godine. Sudbina OVK-a promijenila se 1998. godine kada su Sjedinjene Američke Države i Ujedinjeno Kraljevstvo promijenile njihov status iz *terorističke grupe u borcu za slobodu*. Uz prešutno odobravanje SAD putem Richarda Holbrooka, napadi OVK-a su se intenzivirali.

U pokušaju sprečavanja daljeg krvoprolića, međunarodne interventne snage su 6. februara 1999. godine inicirale Konferenciju u Rambouilletu, izvan Pariza, sponzorisanu od strane NATO-a, i konsenzus za ponovno uspostavljanje statusa Kosova kao autonomne pokrajine unutar Savezne Republike Jugoslavije postignut je 23. februara. Međutim, uslov za „pozvane međunarodne posmatračke snage na Kosovu“ odbačen je od strane Sjedinjenih Država koje su insistirale na „prisilnom vojnom prisustvu“, ne samo na Kosovu, već širom SRJ. Ni Rusija ni SRJ nisu se složile sa ovim uslovom, te su nenaoružani mirovni posmatrači povučeni 22. marta 1999. godine, u očekivanju velikog NATO napada. NATO bombardovanje, predvođeno SAD-om, nazvano *Operacija Nobel Anvil (Milošrdni anđeo)*, počelo je 24. marta i nastavilo se do 11. juna 1999. godine. Operacija NATO-a uključivala je oko 1.000 letjelica angažiranih u 38.000 borbenih misija, predstavljajući prvu vojnu akciju za mnoge NATO snage, uključujući Kanadu, od Korejskog rata, i prva za ratno vazduhoplovstvo od Drugog svjetskog rata. Ova akcija bila je sprovedena bez ikakvog odobrenja Vijeća sigurnosti UN-a i obuhvatala je i vojne i civilne položaje. Oko 20.000 bombi i projektila bile su raspoređene na mete širom Kosova, Beograda, Vojvodine i čak Crne Gore. Civilni ciljevi uključivali su mostove, fabrike, elektrane, domove, bolnice, škole, emitterski toranj državne televizije Srbije, petrohemijska postrojenja, pa čak i Kinesku ambasadu u Beogradu. Ova NATO akcija nagovijestila je početak kraja Miloševićeve vladavine, uz vojsku SRJ-a povučenu sa Kosova i zamijenjenu snagama NATO-a, *Kosovskim snagama (KFOR)*, prema Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a (1244), dok je ozloglašena OVK preimenovana u *Policijske snage Kosova*, služeći uporedo sa trupama KFOR-a (French & Nikolic-Novakovic, 2012).

U finalnoj analizi „Trećeg balkanskog rata“, više od 100.000 ljudi je poginulo, i boraca i civila, uz milion ljudi raseljenih iz svojih tradicionalnih domova, mnoge zatočene u koncentracionim logorima ili zatvorima, gdje su desetine hiljada, i muškaraca i žena, bili predmetom seksualnog zlostavljanja, izglednjivani i tučeni. Hiljade se još uvijek smatraju nestalima. Više od 30.000 minskih polja ostalo je i danas aktivno širom regiona, rezultirajući kontinuiranim smrtima i povredama, i to najčešće djece i omladine (Ramet, 2006). Dodatno, ovi sukobi povećali su intenzitet međuetničkih neprijateljstava i predrasuda. Nažalost, Romi su podnijeli najveći teret ovih predrasuda.

Sudbina Roma u posljedicama balkanskog rata

Niže Slavske republike: Srbija, Crna Gora, Kosovo, Makedonija

Romi koji su živjeli među Srbima u Srbiji, Crnoj Gori ili **Makedoniji**, dijelili su zajedničku istoriju zlostavljanja i etničkog čišćenja nakon raspada bivše Jugoslavije i stoga su bili bolje tolerisani. Znači, Romi su najviše patili zbog ekonomskih teškoća usljed trgovinskog embarga usmjerenog protiv Savezne Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) tokom obje faze balkanskog rata 1991–2002. Također, Romi su i dalje bili mete srpskih Skin Heads-a i sličnih grupa koje su ispoljavale mržnju. UNICEF opisuje životne uslove u Srbiji, Crnoj Gori i **Makedoniji** kao slične onima u drugim republikama proisteklih iz raspada – sa znatnim siromaštvom i nezaposlenošću, te mnogim koji žive u improvizovanim zajednicama (duž pruge u Beogradu). Srbija, Crna Gora i **Makedonija** suočile su se sa masovnim izbjeglištvom Roma koji su bježali sa Kosova tokom i nakon tamošnjih sukoba u periodu 1996–2002. U Srbiji, Romi su migrirali u Beograd i u vojvođansku pokrajinu. Međutim, izbor mnogih Roma bila je Makedonija, gdje su odavno imali znatnu populaciju. Zaista, najveća romska zajednica u Evropi obitava u Shutki, na rubovima glavnog grada – Skoplja. Ova migracija bila je izdanak samog balkanskog rata. Jugoslovenski Romi su dominantno muslimani, sa korijenima kosovskih Albanaca i Bošnjaka (Clark, 2007).

Romi koji se identificiraju kao muslimani u Makedoniji, sebe smatraju **Makedonskim Egipćanima**. Za razliku od Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, u Makedoniji postoji znatna romska srednja klasa i, kao u Srbiji, postoji obavezan osnovni obrazovni program za romsko stanovništvo, obzirom da je završetak osnovne škole zakonski preduslov za zapošljavanje. Iako većina Roma ostaju neobrazovani i siromašni, to nije zbog manjka državne podrške, već više zbog održavanja njihovog tradicionalnog načina života (Barany, 1995; Berger, 2005). Romi su uspostavili političku snagu u Srbiji i Makedoniji. U većim opštinama, Romi u ovim južno-slavenskim državama imaju *de facto* zanimanja u recikliranju otpada ili građevinskog otpada. U januaru 2005. godine, Republika Srbija je usvojila Nacionalni akcioni plan (NAP) osmišljen u cilju poboljšanja statusa Roma u područjima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite. Zamjenik premijera i Strategija smanjenja siromaštva koordiniraju ove napore sa predstavnicima Nacionalnog vijeća romske nacionalne manjine, parlamentarnim strankama, Uredom za inkluziju Roma Vojvodine i Koordinacionim centrom za inkluziju Roma Grada Beograda (MRC, 2008; UNICEF-Macedonia; UNICEF-Montenegro; UNICEF-Serbia).

Kosovo, međutim, je izuzetak u južno-slavenskim državama. Ovdje su Romi bili uhvaćeni u sukob, te su bili mete za ubijanje i raseljavanje. Kosovo je, kao Slovenija i Hrvatska, imalo osmišljen plan da očisti svoju teritoriju od srpskog i romskog stanovništva. Romi koji su se većinom identificirali sa Srbima, pobjegli su u Vojvodinu i Beograd, dok su drugi pobjegli u uspostavljene romske zajednice u Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju. U novoformiranom Kosovu, muslimanski dominantna vlada potisnula je preostale Rome u status „interno raseljenih lica“, te im stoga uskratila podršku UN-a i drugu finansijsku podršku, namijenjenu grupama sa statusom „izbjeglica“. UNICEF je istakao da su Romi na Kosovu potisnuti u kampove za interno raseljena lica, koji su većinom smješteni u toksičnim okruženjima u kojim ostali ne žele boraviti. Istakli su da su raseljene romske porodice izložene teškim metalima i konstantno imaju jedan od najviših nivoa kontaminacije olovom u krvi u svijetu (UNICEF-Kosovo; HRW, 1999).

Prevladavajući stavovi i predrasude

Studije o etničkim stereotipima u Bosni i Hercegovini procjenjuju prirodu nastavka negativne slike prema drugoj grupi, koju njeguje bošnjačka i bosansko-srpska omladina. Studija provedena od strane fakulteta na Univerzitetu Banja Luka, RS, uporedila je stavove omladine u Sarajevu (Bošnjaci) i Banja Luci (bosanski Srbi). Rezultati su pokazali značajne međusobne negativne stereotipe između dva uzorka – jasnu refleksiju njihove odnosne socijalizacije unutar sve više podijeljenog društva. Druga studija, provedena od strane Srđana Puhala, također iz Banja Luke, fokusirala se na etničke predrasude građana Republike Srpske (RS) i Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), ukazujući na širi spektar etničkog nedopadanja među omladinom u ova dva entiteta. Uzorak iz FBiH u najvećem broju ne voli Rome, i to u sljedećem silaznom nizu: Albanci, Makedonci, Srbi i Crnogorci. Slovenci i Hrvati bili su najmanje odbačena grupa u FBiH uzorku. Bosanski Hrvati bili su najnepopustljiviji u svojim etničkim odbijanjima, mada su Bošnjaci bili najbrojniji u ukupnom FBiH uzorku. Uzorak iz RS-a u najvećem broju odbacio je Bošnjake, te u silaznom nizu: Rome, Hrvate, Slovence i Makedonce. RS uzorak najmanje je odbacio Crnogorce. RS uzorak je također bio više nepopustljiv spram međuetničkih brakova (Puhalo, 2003; Turjacanin, 2004; French & Nikolić-Novaković, 2012). Etnička podjela zapravo je povećana od kraja ovih sukoba, fenomen izrečen u 70. Rose-Roth Mission Izvještaju, gdje su izvijestili da su mladi ljudi u novim republikama proisteklim iz bivše Jugoslavije čak i više provincijalnog i zatvorenog uma, više od njihovih roditelja, uglavnom zbog činjenice da je većina škola širom bivše Jugoslavije podijeljena prema etničkim linijama, produbljujući nepovjerenje i predrasude među grupama. Ironično, države koje su najviše pogođene trenutnom ekonomskom recesijom, Srbija i **Makedonija**, su one koje su institucionalizovale napore za bolji položaj njihove romske manjine, dok su Slovenci, Hrvati, Bošnjaci i kosovski Albanci nastavili nepoštivanje Srba, Roma i Makedonaca (Grebearoy, 1992; Guy, 2001; Rose-Roth, 2009).

ZAKLJUČAK

U balkanskim ratovima od 1991. do 2002. godine zabilježeno je veliko stradanje stanovništva, kako vojno sposobnih tako i civila. U odnosnim ratovima pokazalo se kao pravilo da snažniji ugnjetavaju slabije, bez obzira na stvarne odrednice njihovog identiteta. Ova tvrdnja je posebno tačna u slučaju manjinskih naroda, prvenstveno Roma, prema kojima su sve zaraćene strane imale negativan stav.

Završetak sukoba donio je određeni napredak u zaštiti njihovih prava, ali u većini slučajeva nedovoljno ili gotovo zanemarivo. Na području koje je bilo zahvaćeno balkanskim ratovima, sve države koje postoje morat će uložiti dodatne napore u zaštiti prava manjina, ali i podizanja i nivoa njihovog životnog standarda.

LITERATURA:

- Barany, Z. (1995). The Roma in Macedonia: Ethnic politics and the marginal condition in a Balkan state. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 18: str. 515–531.

- Beloff, N. (1997). *Yugoslavia: An avoidable war*: London, England: New European Publications.
- Berger, J-F. (2005). The Roma in the Balkans and in Central and Eastern Europe. *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 24: str. 60–64.
- Clark, C., Adamson, K. and Cashman, L. (2007) Running after them with fruit and flowers. *Scottish Left Review*, 42, str. 18–20.
- Dayton Peace Accords (1995). *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Vienna, Austria: Printed by USIA Regional Program Office.
- French, L., & Nikolic-Novakovic, L. (2012). *War Trauma and Its Aftermath: An International Perspective on the Balkan and Gulf Wars*. Lanham, MD: University Press of America.
- Glenny, M. (1993). *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*. New York, NY: Penguin.
- Gow, J., & Carmichael, C. (1999). *Slovenia and the Slovenes*. London, England: Hurst & Company.
- Grebenaroy, S. (1992). “Gypsy-bashing”, *The Insider*, No. 1: 22–23.
- Guy, W. (2001). *Between past and future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield, England: University of Hertfordshire Press.
- HRW. (1999). *Federal Republic of Yugoslavia: Abuses against Serbs and Roma in the new Kosovo*. Human Rights Watch, Vol. 11 (August), No. 10 (D): <http://www.hrw.org/reports/1999/kovo2/>.
- MRC. (2008). *Decade of Roma: Yearly Report of the League for the Decade 2007*. New York, NY: Open Society Foundations – Yearly Report League for decade 2005-2015, No. 8.
- Puhalo, S. (2003). Ethnical distance of the citizens of Republika Srpska and the Federation of Bosnia and Herzegovina to the nations of the former Socialists Federal Republic of Yugoslavia. *Psychology*, Vol. 36: str. 141-156.
- Ramet, S. (2006). *The Three Yugoslavia: State-building and legitimization, 1918-2005*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Ripley T. (2001). *Conflict in the Balkans, 1991–2000*. Oxford, England: Osprey Publishing.
- Rose-Roth (2009) *South Eastern Europe: From Dayton to Brussels* (Mission Report). Sarajevo: Bosnia-Herzegovina: NATO Parliamentary Assembly: 70th Rose-Roth Seminar.
- Silber, L., & Little, A. (1995). *The death of Yugoslavia*. New York, NY: Penguin.
- Turjancanin, V. (2004). Ethnic stereotypes among Bosniak and Serbian youth in Bosnia and Herzegovina. *Psychology*, Vol. 37: str. 357–374.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/serbia>.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/montenegro>.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/macedonia>.
- UNICEF (current web-site). <http://www.unicef.org/kosovo>.

Rad primljen: 15.10.2013.

Rad odobren: 12. 1. 2014.